

KANGLILARIN/KANKLILARIN MENŞEİ MESELESİ

*Osman YORULMAZ**

ÖZET

XII ve XIII. yy.larda Çin'in kuzeyinden Aral Gölü civarındaki bozkırlara kadar yayılmış olan Kanglıların menşeleri ile ilgili olarak, Kang-chü (veya Kanguy)den, Peçenek-Kangarlardan ve Kıpçaklardan geldiği şeklinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu çalışmada, bu görüşlerin aksine Kanglıların Kao-ch'e'lardan geldiği iddia edilmektedir. Zikredilen görüşlerin de ele alındığı çalışmada, bu görüş sahiplerinin değinmediği yeni bilgiler ve yaklaşımlarla Kanglı-Kao-ch'e ilişkisi çeşitli yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kanglı/Kanklı, Kang-chü/Kanguy, Kanglı-Peçenek-Kangar, Kanglı-Kıpçak, Kao-ch'e.

Kaynakların malûmatına göre, XII. ve XIII. yy.larda Moğolistan'dan Hazar Denizi'ne kadar olan sahaya yayılmış olan Kanglılar; Karahanlılar, Karahıtaylar, Harezmsâhlar, Cengiz Moğolları, Yüan Hanedanı, Çağatay ve Cuci Ulusları ile Kazak Hanlığı başta olmak üzere birçok siyasî yapının içerisinde yer almış ve fevkalade etkili olmuş önemli Türk boylarından biridir. Ancak, Orta Asya tarihinde bu kadar önemli rol oynamış olan bu boyun, XII. yy. öncesi faaliyetlerine dair kaynaklar maalesef bilgi vermezler. Buna bağlı olarak da menşeleri meselesi karanlıktır. Bazı araştırmacılar meseleye değinmişlerse de, bu çalışmalarda mantıklı ve kabul edilebilir neticelere ulaşıldığı söylenemez. Dolayısıyla Kanglıların menşei meselesi, Türk tarihînin henüz aydınlatılmamış konulardan biri olarak durmaktadır. Türk Devletlerinin kavmî yapıları ve bünyelerindeki unsurlar bilinmeden bu devletlerin siyasî tarihlerini, daha geniş anlamda Türk tarihîni anlamanın ve hâlâ çözüm bulunamamış meselelerine nüfuz etmenin pek mümkün olamayacağı düşüncesinden hareketle, bu çalışmada Türk tarihî ve coğrafyasının belirli bir döneminde önemli rol oynamış olan Kanglıların menşeleri meselesini ele almayı lüzumlu gördük.

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edeb. Fak. Tarih Bölümü.

Bir vesile ile Kanglıların menşelerine değinen araştırmacılar onların, Kanguy (Kang-chü)dan, Peçenek-Kangarlardan ve Kıpçaklardan neşet ettikleri türünden çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Kanglıların menşelerine dair ileri sürülen her üç görüş de bize göre doğru değildir. Bizim kanaatimiz, Kanglıların V-VI yy.da Çin'in kuzeyi ile Gobi Çölü ve Moğolistan havalisinde görülen Türk boy birliği Kao-ch'e (Kao-çı)'lardan geldiği yönündedir. Kao-ch'e ve Kanglı isimlerinin mânâ itibarıyla aynı olması, Kao-ch'e-Uygur bağlantısı ile Kanglı-Uygur yakınlığı, Kanglıların Kao-ch'e sahasında ortaya çıkmaları, Çin kaynaklarında Kanglıların Kao-ch'e'lardan geldiği yönündeki kayıtlar, ileri sürülen görüşün kuvvetli delilleridir.

Kendi görüşümüze geçmeden önce Kanglıların menşelerine dair ileri sürülen görüşleri vererek, konuya nasıl yaklaşıldığını da göstermek istiyoruz. Bu sayede bu görüşler arasında kıyas yapma imkanı bulunabileceği gibi, fevkalade karışık olan konunun daha iyi anlaşılması da sağlanmış olacaktır.

Kanglıların Kanguy (Kang-chü)dan Gelme İhtimali

Kanglıların menşei konusunda görüş bildiren araştırmacıların çoğunluğu bu görüştedirler. Bu görüş sahipleri¹ genel olarak Kanglıları, Kang-chü²

¹ N. A. Aristov, *Zametki ob Etničeskom Sostave Tyurskih Plemen i Narodnastey i Svedeniya ob ih Čislennosti*, S-Peterburg, 1897, s.403-404; M. Tınışbayev, *Materiali k İstorii Kirgiz-Kazakskogo Naroda*, Taşkent 1925, s. 6; Ç. Ç. Valihanov, *Sobranie Soçinenie*, Tom I, Alma-Ata 1961, 627-628; K. A. Akişev-G. A.Kuşayev, *Drevnyaya Kultura Sakov i Usuney Dolini Reki İli*, Alma-Ata 1963, s. 275; V. V. Vostrov-M. S. Mukanov, *Rodoplemennoy Sostav i Rasselenie Kazahov (Konets XIX-Naçalo XX v.)*, Alma-Ata 1968, s. 32-34; G. F. Dahysleyger, *İstoriografiya Sovetskogo Kazahstana*, Alma-Ata 1969, s. 66; A. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 147-149, 404-405; Bayuzak Kojabekulı Albani, *Tarihî Tanım*, Almatı 1994, s. 38, 46, 80; S. Amanjolov, *Voprosi Dialektologii i İstorii Kazahskogo Yazıka*, Almatı 1997, s. 92; A. N. Bernştam, *İzbrane Trudi po Arheologii i İstorii Kirgızov i Kirgızstana*, T. II, Bışkek 1998, s. 394; A. Kaydarov, "Kazak Memlekettigine Kańsa Jıl?", *Jalın*, S. 3, Almatı 2004, s. 52-53; A. İnan, "Kanglı", *Türk Ansiklopedisi*, XXI, s. 202-203.

² Bu devletin adı, Çarlık ve Sovyet tarih literatürü ile bunlardan etkilenenlerde Biçurin (Yakinf)'in Çin kaynaklarından yaptığı çevirilere bağlı olarak "Kanguy" veya "Kanguy" şeklinde geçmektedir. Kang-chü (veya Kanguy) yani Kang ülkesinin sınırlarını kesin olarak göstermek güçtür. Bu ülke, Biçurin'in Çin kaynaklarından yaptığı çevirilere göre, Davan (Fergana) idaresinin kuzey ve kuzey doğusunda, Yantsayın (Alan ülkesi, Aral'ın kuzey bozkırlarından Hazar kıyılarına kadar olan saha) güney doğusunda, Vusun/Usun (Isık göl ve havalisi)'ların kuzey batısında, Büyük Yüe-chilerin (Güneyde Dahya (Baktriya), batıda Anşı (Partya), doğuda Fergana ve kuzeyde Kang-chü arasındaki Maveratünnehir toprakları) de kuzeyinde bulunur (Biçurin, s. 153-154, 192, 196 vd. Ayrıca Kang-chü'nün doğu ve güney doğu sınırı için bkz. B. Ögel, "Çin Kaynaklarına Göre Wusun'lar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler", *DTCF*, C. IV, S. 4, Eylül-Ekim, 1948, s.

devletine bağlamışlar veya bağlamaya çalışmışlardır. Özellikle Kazakistanlı ve Kırgızistanlı araştırmacılar, kendi tarihlerini daha eskilere götürebilmek için kendi bünyelerinde bulunan Kanglıları koşulsuz Kang-chü'ye bağlama eğilimindedirler. Ancak bu görüşü savunan veya ileri süren araştırmacılar, Kanglı-Kang-chü bağlantısını kurarken bu bağlantıyı sağlayabilecek elle tutulur deliller ileri sürememişlerdir. Genel olarak hepsinin ortak yaklaşım noktası isim benzerliği ile XII. yy.dan itibaren bir kısım Kanglı boy ve uruglarının yaşadıkları yerlerin tarihî Kang-chü sahasına yakınlığıdır. Verilmesinde fayda gördüğümüz Aristov, Kaydar ve Togan'ın bu konudaki görüşleri şöyledir:

Çarlık Rusya'nın önemli tarihçilerinden N. A. Aristov, Avesta³ ve Magabarata'da Kanka adıyla geçen kavimle Çin kaynaklarındaki Kanguy (Kang-chü) halkı Kangların aynı olabileceğini ifade eder. 568 yılında Göktürlere gelen Bizans elçisi Zemerkos için, "...o sırada Türk Kanglılara bağlı olan ve 'hōliata" (Kanli=Holi) şeklinde adlandırdığı topraklardan geçti"⁴ diyerek Holiata ülkesinin Kanguy (Kang-chü), Kanguy'un da Kanglı ülkesi olduğunu söyler. Kanglıları, Kangların (Kang-chü halkı) devamı sayan Aristov, Kangların yok olmasını da, Selçukluların asıl kütlesinin Kanglar olabileceğini ve bunların batıya göç etmiş olmaları gerektiği şeklinde açıklamaya çalışır.⁵ Ona göre, birçok Türk boyu gibi Kanglılar ve Dulatlar Altay menşeli olup,

270, 272). Kang-chü devletinin hâkim olduğu coğrafya ile ilgili sahanın uzmanlarının yaptıkları tespitler ise şöyledir. Bernştam'a göre, Loyuyen adındaki doğu bölgesi güneyden kuzeye doğru Fergana'nın kuzey sınırından Çu ırmağının aşağı mecrasına, doğudan batıya doğru ise, Talas'tan Sırderya'ya kadar uzanmaktaydı (A. N. Bernştam, *Izbranie Trudi po Arheologii i İstorii Kirgizov i Kirgizstana*, II; Bıskək 1998, s. 394). B. Ögel'in ifadesine göre K'ang-chü, Han devrinde, sonradan T'ang devrinde olduğu gibi Semerkand'la aynı değildir. Daha ziyade Sir Derya'nın güneyini ifade ediyordu (B. Ögel, "İlk Töles Boyları", *Belleten*, S. 48, 1948, s. 806. Bu makale bundan sonra, Ögel, "Töles Boyları" şeklinde verilecektir). K. Czegledy, İran destanındaki Kangha/Kanka ile Çin kaynaklarındaki Kang-chü'nün aynı olduğunu ve her iki literatürü karşılaştırarak M. S. I. yy. sonunda Tanrı dağlarının batısında İli vadisi ile Sırderya arasında yani Güney Doğu Kazakistan ile Kırgızistan topraklarının bir bölümünü Kang-chü sahası olarak göstermiştir (Károly Czegledy, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, Çev. Erdal Çoban, İstanbul 1998, s. 47). E. Esin ise, Sırderya ve Talas ırmağı boylarını Kang-chü ülkesi olarak gösterir (Emel Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihî ve İslama Giriş*, İstanbul 1978, s. 27). *Boşaya Sovetskaya Entsiklopediya*'da, Taşkent ve civarıyla Amuderya ve Sırderya arasındaki bölgelerin bir kısmı olarak gösterilmiştir (*Boşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, T. 11, Moskva 1973, s. 322).

³ Avesta, Afganistan, Azerbaycan, Orta Asya ve İran'da eski dönemlerde ve ortaçağın erken dönemlerinde yayılmış zoroastrizm dinine ait kutsal kitap. Daha fazla bilgi için bkz. *Boşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, T. I., Moskva 1970, s. 55.

⁴ Aristov, s.403.

⁵ Aynı yer.

Dulat adı Çarış ırmağının sol kolu Tulat'tan, Kanglı adı ise, bu ırmağın sağ kolu olan Kan'dan gelmektedir. Şecerelerde iki boyun birbirine yakın görüldüklerini de söyleyen Aristov, Kanglıların Dulatlardan çok daha erken dönemlerde Altaylardan gelerek buldukları yere yerleştiklerinden bahseder.⁶

Görüldüğü üzere Aristov, Kanglıların Kanguy (yani Kang-chü)'lerden geldiğine dair hiçbir şey söylememektedir. O, doğrudan Kanguy'u Kanglı kabul etmekte ve Kanglı isminin Çarış ırmağının sağ kolu "Kan"dan geldiğini söylemektedir. Bu istikamette görüş bildiren diğer araştırmacılar Aristov'u takip ettikleri ve farklı bir şey söylemedikleri için onları ayrıca zikretmeyi lüzumsuz görüyoruz. Ancak, burada Kanglılarla ilgili tek müstakil çalışmanın sahibi olan Kazakistanlı dilci Öbduəli Kaydar'ın 2004 yılında Almatı'da yayımlanan "Kañlı" adlı eserindeki görüşlerine değinmeden de geçemeyeceğiz. Eserini yazdığı sırada kendisiyle bu konuda birkaç defa görüşme imkanı bulduğum Kaydar da, tereddütsüz Kanguy (Kang-chü)'u Kanglı devleti kabul eder ve hiç tartışmaya dahi girmeden bu devletin tarihini Kanglı tarihi olarak verir.⁷ "Kañ/Kan" kelimesinin "su ve akarsu" anlamında olduğunu söyleyen Kaydar, Kanglı isminin de buradan geldiğini ve "akarsu boyundaki memleket" anlamında olduğunu söyler.⁸ Kanglı adının, "araba" (kağnı)dan geldiği şeklindeki görüşe karşı çıkar ve bunun kabul edilemez olduğunu söyler.⁹ Kaydar, buradan hareketle Kanglı ismiyle az çok benzeşen birçok ismi Kanglılarla ilişkilendirir.

A. Z. V. Togan'a gelince, o, şöyle demektedir: "Batı Türkistan kavim adı olan "K'ang" (Kank)'ı Çinlilerin Soğdlulara itlak ettikleri halde, Soğdluların kendilerine Kang yahut Keng tesmiye olduklarına ait hiç bir kayıt yoktur. Bilâkis bu isim hep Türk kavimlerinin ismi olarak görülmektedir. Oğuz destanında Oğuz Han batı seferinden dönüşünde Kanglı ve Uygur beyleri kendisine Semerkand'da istikbal ediyor. Oğuz Han bu şehri Kanglıların reislerinden Yuşı Hoca ile oğlu Kara Sülük'e veriyor. Yani Semerkand'ın efsanevi zamanlardan beri Kanglıların idaresinde bulunduğu Türklerin en eski rivayetlerinde geçen bir keyfiyettir. Diğer taraftan Wey Sülalesi tarihinde Kang hükümdarlarının M. S. 435-439 yılları arasında Çin'e elçi olarak gönderdiği ve

⁶ Aristov, s. 404.

⁷ Öbduəli Kaydar, *Kañlı*, Almatı 2004, s. 75-197.

⁸ Geniş bilgi için bkz. *Age*, s. 13-64.

⁹ Geniş bilgi için bkz. *Age*, s. 64-75.

bu hükümdarın “Tou-kiu Ta-tu Kagan”, yani Tukiü’ların kadim cetleri olan Tatu Kagan’ın neslinden geldiği hakkında sarih bir kayıt vardır; bunu Chavannes, Göktürkler ancak altıncı asırda zuhur etmişler davasıyla boşuna tevil etmiştir. 1121-1124 arasında Karahanlılar Karluk ve Kanglı uruglarına dayandılar. Karahıtaylar reisi Karahanlıları mağlup edip ülkelerine hâkim olunca kendini eski Çin tâbiriyle “K’ang-kuo hükümdarı” tesmiye etti.”¹⁰ demektir. Togan, bir başka yerde ise, “M. S. 8. asırda yazılan Çin Tu-yan Ansiklopedisi de beşinci asırda Çin’le ticaret yapan Su-de, yani Suğdak (Soğd) ülkesine Tö-kö-möng, yani Türkmen ülkesi denildiğini kaydetmiştir. Bu Su-de yalnız Çu havzasındaki Sogdakların ülkesi olmayıp, Kang-yu, yani Kanglı ismini taşıyan Maverâünnehir ülkesinin şimal taraflarına, Sırderya havzasına da ait olmuş olsa gerekir”¹¹ demektir. Öte yandan Togan, Ogur, Yugur, Uygur adlarının aynı kelimenin muhtelif şekillerinden ibaret olduğunu söyleyip,¹² bir yerde “Selçuklular zamanından kalan kayıtlarda Kıpçak ve Kanglılara Yugur oğulları denilmektedir. Her halde en eski zamanlarda Yugur ismi Kıpçak, Kanglı, Kimek (Yemek) Türklerine itlak olunmuştur”¹³ derken, bir başka yerde “Her halde Ogur yahut Yugur ismi ahiren Uygur, Oğuz, Kıpçak, Kanglı gibi kavimlerin heyeti mecmuasının ismi olmuştur. Oğuzname’nin Çağatayca şekline göre bir zamanlar Beş-Uygur camiasına Khâlâc, Kanglı, Karluk, Kıpçak, Ağaçeri kabileleri dahil olmuş imiş”¹⁴ demektir.

Türk tarihinin en eski devirlerinden itibaren Avrasya’nın hemen her tarafında rol oynamış Ogur, Uygur, Yugur, Kanglı, Kıpçak, Kun, Ağaçeri vd. Türk boylarının menşeleri ve bunların birbirleriyle münasebeti konusunu içeren Togan’ın yukarıdaki mütalaası, Kanglı-Kanguy bağlantısını izahtan çok, Kanguy (Kang-chü)’un bir Türk ülkesi olup olmadığının ispatına yöneliktir. Togan da Aristov gibi daha başlangıçta, Kanguy (Kang-chü halkı Kanglar)’ları Kanglı kabul etmektedir. Reşideddin Oğuznamesiyle Çağatayca Oğuzmaneye dayalı olarak ileri sürdüğü görüşleri ile 1121-1124 arasında Karahanlıların Karluk ve Kanglı uruglarına dayandıkları şeklindeki ifadesi, çok daha geç döneme ait olup, Kanglı-Kanguy bağlantısıyla ilgili değildir. Bu bilgiler

¹⁰ Togan, s. 405.

¹¹ Togan, s. 212.

¹² Togan, s. 147.

¹³ Togan, s. 148.

¹⁴ Togan, s. 149.

Kanglıların Yedisu ve Maverünnehir'e gelmelerinden sonra, bu bölgelerdeki faaliyetleriyle ilgilidir. Reşideddin Oğuznamesindeki kayıta¹⁵ Kanglılar Uygurlarla birlikte zikredilmektedir. Uygurların ana vatanının Moğolistan ve Gobi havalisi olduğu ve 840 yılında Moğolistan'daki Uygur Kaganlığı yıkılana kadar da oralarda yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Aşağıda görüleceği üzere bu bilgi Kanglıların Maverünnehir'de ortaya çıkmalarından çok buraya doğudan geldiklerine işaretler. Diğer taraftan, Oğuzname'nin Çağatayca nüshasına atfen, Kanglılarla birlikte diğer bozkırlı Türk boylarını "Beş-Uygur" zümresi olarak göstermesinde bir okuma hatası vardır. Bu ifadenin doğrusu "Beş-Uygur" değil "Baş Uygur"¹⁶ olmalıdır.

Kısacası, yukarıda ifade edildiği gibi, Kanglıları Kang-chü (Kanguy)'ye bağlayan veya bağlamaya çalışan araştırmacıların esas itibarıyla çıkış noktaları, Kanglı ile Kang-chü (Kanguy) halkı Kangların isimlerinin benzemesi ile bazı Kanglı boy ve uruglarının XII. yy.dan itibaren görülmeye başladıkları Yedisu bölgesinin tarihî Kang-chü sahasına yakınlığı hatta bazı noktalarda aynı olmasına dayanmaktadır.

XII. yy.ın ikinci çeyreğinden itibaren günümüze kadar bir kısım Kanglı boy ve uruglarının yaşadığı Yedisu bölgesi ve daha sonraki dönemde görüldükleri güney batı Kazak bozkırları Kanglıların asıl yurtları değildir. Kanglılar, aşağıda görüleceği üzere IX. yy.ın ikinci yarısında ve XII. yy.ın erken devirlerinde Çin'in kuzeyinde Gobi ve Moğolistan havalisindedirler. Onların Yedisu'da ve Aral'ın kuzeyinde görülmeleri daha sonradır. Çin'in kuzeyinde görülen bu Kanglılar, Kang-chü sahasından oraya gitmiş olamazlar. Orta Asya tarihinde istisnai durumlar dışında göçlerin hep güney ve batı istikametinde yapıldığından hareketle batıdan doğuya göç etmiş olmaları ihtimal dışıdır. Kang-chü sahası eskiden beri iklim yapısının uygunluğuna ve ticaret yolları üzerinde bulunuyor olmasına bağlı olarak birçok devleti ve kavimleri cezbetmiş, daimi surette doğudan ve kuzeyden göç almış, dolayısıyla birçok kavmin uğradığı bir bölgedir. Hep doğudaki ve kuzeydeki güçlerin taziyeki altında bulunmuştur. Ancak çok güçlü devletler geçici olarak

¹⁵ A. Z. V. Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlîli*, İstanbul 1972, s. 48. (Bundan sonra "Togan, *Reşideddin Oğuznâmesi*" şeklinde verilecektir)

¹⁶ H. N. Orkun, *Oğuzlara Dair*, Ankara 1935, s. 106, Kilişe Levha VIII, satırlar 187-190; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda KIPÇAKLAR*, Ankara 1992, s. 10.

tutunabilmişler nihayetinde onların çoğu da güney ve batı istikametinde göç etmek durumunda kalmıştır.

Eğer Aristov, Togan vd. iddia ettiği gibi Kang-chü halkı Kanglar Kanglılar ise, bunların Emeviler, Abbasiler, Samanoğulları zamanında ve Karahanlılar ile Selçukluların ilk dönemlerinde Maverünnehir'in iç kesimlerinde görülmeleri gerekirdi. Ancak biz Kanglıların Maverünnehir'de yerleşmelerinin XII. asrın ilk çeyreğinden sonra Karahanlıların son dönemlerinde ve esas itibarıyla da Harezmsahlr zamanında 1181'lerden sonra gerçekleştiğini biliyoruz.

Bir başka mesele de Kang-chü halkı Kangların yok olmasıdır. Bunların kaybolmasını Aristov ve onu takip eden bazı araştırmacılar, Selçukluların asıl kütesinin Kanguylardan (Kanglılar kastedilir) oluştuğu ve Selçuklularla birlikte batıya gittikleri şeklinde izah etmeye çalışırlar. Onlar Oğuz boylarından Kayılarla Kanglıyı aynı kabul ederek böyle bir çıkarım yapmaktadırlar. Oysaki bu hatalıdır. Kaşgarlı Mahmud hem "Kayı"yı hem de "Kanglı"yı kaydetmiş, birinciyi Oğuzlardan bir boy,¹⁷ ikinciyi ise araba ve bir adam adı¹⁸ olarak vermiştir. Oğuzname'de Kayı Oğuz boylarından birisi olarak gösterilirken, Kanglı akraba boylardan birisidir.¹⁹ Yani her iki boy da ayrı ayrı mevcuttur, bu nedenle ikisini aynı boy gibi göstermek hatalıdır. Bu açıdan Selçukluların asıl nüvesini oluşturmaları ve onlarla batıya gitmeleri de söz konusu edilemez.

Kanglıların Peçenek-Kangarlarla Kuman-Kıpçaklar ve Oğuzların Karışımından Ortaya Çıkış Melez Bir Irk Olma İhtimali

Kanglıların, Kanguyların (Kang-chü halkı Kanglar) devamı olduğu şeklindeki görüşe karşı çıkan bazı araştırmacılar onları Peçeneklerin üç asil boyu Ertim, Çur ve Yula'nın müşterek adı olan Kangar ile ilişkilendirerek, Kangarların, Kimek ve Kıpçaklarla karışmasından ortaya çıkmış melez bir boy olduğunu ileri sürmüştür.

¹⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-ir-Türk*, (Çev. Besim Atalay), I, Ankara 1992, s. 65. (Bundan sonra kısaca, DLT, şeklinde verilecektir)

¹⁸ DLT, III, s. 379.

¹⁹ Togan, *Reşideddin Oğuznâmesi*, s. 99.

S. A. Tolstov, Kıpçakların bir kısım Peçenek boylarını asimile etmesi neticesinde Peçeneklerden Kangar (Kengeres) isminin almış olduğu yeni şekil derken,²⁰ S. G. Klyaştorıny, Kanglı isminin ortaya çıkışı, Aral ve Sırderya civarındaki Peçenek-Oğuz yurtlarının Kimek-Kıpçaklar tarafından zapt edilmesiyle bağlı olduğunu söyler ve Peçenek-Kangarlara bağlar.²¹ Büyük Rus Ansiklopedisi'nde de aynı şekilde Harezmi'den İtil'e kadar Aral'ın kuzey bozkırlarında XI ve XII. yy.larda yerli Oğuz-Peçeneklerle, XI. yy.larda İrtiş civarında yerleşen Kıpçak boylarının karışmasıyla ortaya çıkmış Türk boy birliği olduğu ileri sürülmüştür.²²

Bu görüşü kabul etmek mümkün değildir. Kanglıların XII. yy. sonlarında Aral Gölü civarında görülmelerine dayanmaktadır. Aşağıda değinilecektir.

Kanglıların Kıpçaklardan Gelme İhtimali

Kanglıların menşeleriyle ilgili bir diğer görüş de onların Kıpçaklardan geldiği şeklindedir. Özellikle, Togan ve onu tekrar eden İnan hariç Türk tarihçileri bu görüştedirler.

F. Sümer bir çalışmada, "XI. yy.ın sonu ve XII. yy.ın başlarında Aral gölüne yakın çevrelerde oturan Kıpçaklara "Kanglı" da denildiğini görmekteyiz. Hatta Kanglılar, XII. yy.ın sonlarında başlı başına bir il mahiyetini almışlar"²³ derken, bir başka çalışmada Divanü Lûgat-it-Türk'te Kanglı'nın "araba" ve "Kıpçaklardan büyük bir adamın adı" şeklindeki kayıtlara bağlı olarak, zikredilen bu Kıpçak büyüğüne babasının kanglı arabasının adını koyduğunu, Yayık ırmağının sağ kıyısı ile doğusundaki bozkırlarda yaşayan Kıpçakların kalabalık bir kısmının bu adamın adını alarak, XII. yy. da tarih sahnesine çıktıklarını söyler.²⁴ Bir diğer Türk tarihçisi M. Kafalı, Deşt-i Kıpçak'ta Cuci Ulusu içerisindeki (Uygur ve Karluklarla birlikte) önemli Türk illerinden biri, Kıpçaklardan neşet eden Kanglı ili idi demektedir.²⁵ A. Taşağıl da İ. Kafesoğlu ve V. Barthold'a atfen 1200'lerde ortaya çıktıklarını,

²⁰ S. P. Tolstov, "Goroda Guzov", *Sovetskaya Etnografiya*, 1947, No: 3, s. 101.

²¹ S. G. Klyaştorıny, *Derevnyatskie Runicheskie Pamyatniki*, Moskva 1964, s. 177-179.

²² *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, T. 11, Moskva, 1973, s. 322.

²³ F. Sümer, "X. yy'da Oğuzlar", *DTCFD*, XVI / 3-4, s. 133,153.

²⁴ F. Sümer, *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997, s. 73. (Bundan sonra, Sümer, *Türk Destanları*, şeklinde verilecektir)

²⁵ M. Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 38.

Aral Gölü'nün kuzeyinde yaşadıklarını ve Kıpçakların bir kolu olduklarını yazar.²⁶ Ahinjanov, El-Nüveyri ve İbn Haldun'a dayanarak Kanlıları Kıpçaklara bağlarken,²⁷ T. A. Djanko da, en iyi ihtimalle XI-XII yy.larda Aral civarında ortaya çıktıklarını söyler.²⁸ Peter Golden de, Kanlıların Kuman-Kıpçak boy birliğinin Orta Asyalı veya doğu kolu olarak bilindiğini yazar.²⁹

İfadelerden anlaşıldığı üzere her iki görüş sahipleri de Aral civarını Kanlıların ilk ortaya çıktıkları yer, dolayısıyla onların vatanları kabul etmektedirler. Divanü Lûgat-it-Türk'te Kanlılardan bir boy olarak bahsedilmemesi, Kanlı ve Kangar isimlerinin benzeşmesi ve Moğol dönemi ve sonrası bazı kaynakların³⁰ Aral'ın kuzey bozkırlarını Kanlı ülkesi olarak göstermeleri onları böyle bir düşünceye sevk etmiştir.

Divanü Lûgat-it-Türk'te Kanlılardan bir boy olarak zikredilmemesi büyük bir eksiklik ise de bu, izah edilebilecek bir durumdur. Bize göre bu dönemde Kanlıların hâkim kütlesi Altayların doğusundadır. Yani Kanlılar ilk olarak Aral ve Hazar civarındaki bozkırlarında ortaya çıkmış degillerdir. Buralara daha sonra gelmişlerdir. Yedisu bölgesi de onların asıl yurtları değildir. Buraya da daha doğudan Batı Moğolistan ve Gobi civarından geldikleri kesindir. Ancak Aral civarında görülen Kanlıların, buraya İrtiş civarından Kimeklerle birlikte gelmiş olmaları gerekir. Harezmsahlar hizmetine giren Aral Kanlıları arasında Yemeklerin (Kimekler) görülmesi, hatta Nesevî'nin, Terken Hatun soyu Uranları doğrudan bir Yemek kabilesi olarak göstermesi,³¹ onların Yedisu üzerinden değil de kuzeyden, İrtiş civarından bu bölgeye geldikleri kanaatini uyandırmaktadır. Öyle ise, Batı Moğolistan'da yaşayan bir kısım Kanlı urugları önce İrtiş havalesine, buradan da Kimeklerle birlikte ya Kıpçak baskısıyla ya da Oğuzların ve Kıpçakların bozkırı terk etmelerinden sonra onları takiben Aral civarına gelip yerleşmişlerdir. Bugün Kazak ve Kırgızlar arasında yaşayan birçok boydan da Kaşgarlı bahsetmez. Bu, o devirde bu boyların olmadığı anlamına gelmemektedir. Bunlar ya Altayların

²⁶ A. Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004, s. 62. (Bundan sonra, "Taşağıl, *Boylar*", şeklinde verilecektir)

²⁷ S. M. Ahinjanov, *Kıpçaklı v İstorii Srednevekovogo Kazahstana*, Almatı 1999, s. 239.

²⁸ T. A. Djanko, *Oçerki İstoriceskoy etnografii Karakalpakov*, M-L., 1950, s. 111.

²⁹ P. B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Ankara 2002, s. 226.

³⁰ Bu kaynaklar için 63. dipnota bakınız.

³¹ Muhammed Nesevî, *Celalü'ttin Harezmsah (Sıratü's-Sultan Celali'd-din)*, (Çev. Necip Asım), İstanbul 1934, s. 23, 34, 72.

doğusundaydılar ya da adlarından söz ettirecek ölçüde siyâsî bir güç olmayıp başka halkların idaresindeydiler. İrtiş civarında Kimeklerle birlikte olduklarını düşündüğümüz Kanglı kütlesi Kıpçaklar devrinde onların idaresinde olmalıdırlar. Kaşgarlı'nın Kanglı isminin mânâsıyla ilgili "Kıpçaklardan büyük bir adamın adı"³² şeklindeki kaydı, Kanglıların o sırada Kanglı isimli bir beyin idaresinde Kıpçaklara bağlı olarak yaşadıkları şeklinde de telif edilebilir. Ancak bunu destekleyecek bilgi olmayışı ve Kaşgarlı'nın da son derece dikkatli birisi olmasından hareketle, ileri sürülen bu görüş faraziye olmanın ötesine geçememektedir. Öte yandan gayet iyi bilindiği üzere, daha sonra Kazak bozkırlarında görülen birçok boy Karahıtaylar ve Cengiz Moğolları devrinde doğudan gelmişlerdir ve Kaşgarlı doğal olarak bunlardan da bahsetmez. Ancak buradaki önemli bir husus, Kanglıların XI-XII. asırlarda Aral civarında Peçenek veya Kuman-Kıpçaklardan geldiğini ileri süren araştırmacıların Çin'in kuzeyinde Batı Moğolistan ve Gobi havâlisinde yaşayan Kanglılardan haberdar olup olmadıklarıdır. Eğer haberleri var da böyle bir değerlendirme yaptı iseler, batıdan doğuya bir göç mümkün olamayacağı için o zaman doğudakilerin durumunu izah etmeleri gerekirdi. Haberleri yok ise, Kanglıların menşelerine dair ileri sürdükleri görüşleri bilgi eksikliğine bağlı olarak hatalıdır. Bu durumda Kanglı-Peçenek-Kangar ve Kanglı-Kuman-Kıpçak meselesine değinmeye de gerek yoktur. Kaldı ki, IX. asrın ikinci yarısından sonra Peçenekler, XI. asrın başlarından itibaren de Kuman-Kıpçakların hâkim kütlesi batıya çekilmişlerdir. Aral'ın kuzey bozkırlarında Kanglıların kaynaklarda zikredilmesi XII. yy.'ın sonlarından itibarenidir. Önce olması da esasında onların o bölgede ortaya çıktıklarını göstermeye yetmez. Çünkü Sırderya boyları ile Aral civarındaki bozkırlar Oğuz yurtlarıdır. Selçuklu devletinin güney ve batı istikametinde genişlemesiyle Oğuzlar bu bölgeleri boşaltmışlar ve onların boşluğunu da Kıpçaklar doldurmuşlardır. Aral civarında görülen Kanglılar bu bölgeye, en iyi ihtimalle işte bu sırada Oğuzların çekilmesinden sonra Kıpçaklarla birlikte gelmiş olabilirler. Dolayısıyla Kanglıların, Aral civarında ortaya çıkmaları veya bu bölgenin onların ilk yurtları olması gibi bir durum söz konusu olamaz. Bunun tek bir izahı vardır o da, buraya doğudan asıl yurtlarından geldikleridir. Aral civarında ortaya çıktıkları kabul edildiği takdirde Yedisu ve Çin'in kuzeyinde yaşayanların durumunu izah etmek mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan bu kadar geniş coğrafyaya dağılmış

³² DLT, III, s. 379.

durumda olan ve mevcut Türk devlet ve topluluklarının birçoğunda kendi kavmî yapılarını koruyarak yer alan böyle büyük bir kütle için bir anda ortaya çıkmasının izahı da başka bir meseledir. Kanglelılar Peçeneklerden ve Kuman-Kıpçaklardan ayrı bir boy birliğidir. Aristov, Kıpçakların Kanglelılardan gelmiş olabileceğini ifade eder ki,³³ bizim kanaatimiz de bu istikamettedir. Çünkü Kıpçak ismi IX. asırda ortaya çıkmıştır, Kanglelılar ise aşağıda görüleceği üzere çok daha eski olup, birçok boyun oluşturduğu boylar birliğidir.

Kao-ch'e (Kao-çı) – Kanglelı İlişkisi (Kanglelıların Menşeleri)

Bütün bunlardan sonra kendi kanaatimize gelirse Kanglelılar bize göre, Çin kaynaklarında geçen Kao-ch'e'lardan başkası değildir. Kao-ch'e ve Kanglelı isimlerinin mânâ itibarıyla aynı olması, Kao-ch'e isminin kaynaklardan kaybolmasından sonra aynı coğrafyada Kanglelıların ortaya çıkması, Kao-ch'e-Uygur ve Kanglelı-Uygur bağlantısı, Çin kaynaklarında Kanglelıların Kao-ch'e'lardan geldiği yönünde kayıtların bulunması gibi hususlar, Kanglelıların Kao-ch'e'ların devamı olduğunun açık işaretleridir.

Bu hususlara geçmeden önce konunun iyi anlaşılabilmesi için kısaca Kao-ch'e'lara değinmekte fayda vardır.

İlk kayıtlara göre Kao-ch'e'lar, Kuzey Çin'de kurulan Wei devleti yani Toba (Tabgaç)lardan evvel Lu-hun (Lukçun) denizinin kuzeyinde Kao-ch'e'ang (Turfan) civarında oturuyorlardı. Kao-ch'e'ang bir nevi Juan-Juan'larla Kao-ch'e'lar arasında hudut şehirligi yapmıştır.³⁴ V. yy.da Çin'in kuzeyinden Moğolistan'a kadar olan sahada görülmektedirler.³⁵ Yine aynı yy.ın ilk çeyreğinde bir kısım Kao-ch'e oymaklarının İli boylarıyla Sırderya'ya kadar uzandıkları anlaşılmaktadır ki, doğudakilere "Doğu Oymakları" denilmesi bu yüzden olmalıdır.³⁶ Sahanın uzmanlarının ifadelerine göre Kao-ch'e'larla ilgili bilgiler kopuk kopuk olup kendileri önemli bir siyasî güç olamayıp dağınık halde yaşadıkları için, daha çok komşuları Tabgaç, Juan-Juan ve Akhun devletleriyle temaslarına bağlı olarak bilgi verilmiştir. Yaşadıkları sahanın ve faaliyetlerinin tam olarak takip edilememesi de bu yüzden. Çok sayıda

³³ Aristov, s. 35, 45.

³⁴ Ögel, "Töles Boyları", s. 812-813.

³⁵ Ögel, "Töles Boyları", s. 811-831; Taşağıl, *Boylar*, s. 28-40.

³⁶ Ögel, "Töles Boyları", s. 820.

boy³⁷dan oluşan Kao-ch'e'lar, kuzey doğuda Juan-Juan'lar, güney doğuda Tabgaç devleti ve güney batıda Akhun'lar ile çevrili idiler. Bir türlü bir devlet çatısı altında toplanamayan Kao-ch'e'ların tarihî bu üç devletle sürdürdükleri varlıklarını devam ettirme mücadelesiyle geçmiştir.³⁸ V. asrın II. yarısında Fu-fu-lo boyundan A-fu-chih-lo önderliğinde bir siyasî birlik kurup devlet hüviyeti kazanana kadar Kao-ch'e'lar Tabgaçlarla Juan-Juanlar arasındaki mücadeleye sıkışıp kalmışlar ve şartlara göre birinden diğerini tercih etmişlerdir. Ancak daha çok Juan-Juanlara karşı Tabgaçların yanında yer aldıkları söylenebilir. Dönemin iki güçlü devleti arasında zaman zaman birinden diğerine boyun eğerek var olma mücadelesi veren Kao-ch'e'lardan bir grup, Miladi 481'lerde batıya doğru göç ederek Tanrı dağlarının güney doğu eteklerine ve Kao-chang (Turfan) civarına yerleşmişler, hatta Turfan'daki küçük devleti zapt etmişlerdir. 485-486 yıllarında bunlardan A-fu-chih-lo önderliğinde Fu-fu-lo kabilesi Altay dağlarıyla Tanrı dağları arasında bir devlet kurmayı başarmıştır.³⁹ Bu devlet iki idareden oluşmuştur. Kuzeyde A-fu-chih-lo güneyde ise, yeğeni Ch'iung-ch'i idareyi elinde bulundurmaktaydı. A-fu-chih-lo önderliğinde devlet kurup doğu batı ticaret yollarının geçtiği Turfan civarına hâkim olup güçlenmeye başlamaları Batı Türkistan hâkimi Akhunları rahatsız edince, Tabgaç ve Juan-Juanlardan başka yeni bir güç daha karşlarına çıkmış oldu. Akhunlar Kao-ch'e'lara saldırıp güney devletini yıktılar, kuzeye de kendi adamlarını seçtirdiler. Kısacası 540'lı yıllara kadar takip edebildiğimiz Kao-ch'e tarihî bundan böyle Akhunların da katılımıyla dönemin üç güçlü devletin arasındaki nüfuz mücadeleleri arasında geçmiştir. Göktürkler devrinde onlardan bahsedilmez. Buradan önemli bir siyasî güç oluşturamayıp dağınık halde yaşadıkları ve komşularına bağlı oldukları anlaşılıyor. Ancak Uygurların Kao-ch'e'lardan bir boy olduğu⁴⁰ ve Kao-ch'e'lar vasıtasıyla Göktürlere tâbi oldukları şeklindeki kayıttan⁴¹ Göktürkler devrinde onların idaresinde oldukları da anlaşılmaktadır. Yine aynı ifadelerden Uygurların aynı zamanda bir Kao-

³⁷ Eberhard'ın tespit ettiği Çin kaynaklarında zikredilen Kao-ch'e boyları şunlardır: Ye-da, Sue-pi, Hu-gu, İ-can, H'yen-bi, Ba-lie, Vu-yin, A-lun, Ch'i-chan, Ch'i-fu-li, Ch'i-lu, Ch'ieh-p'i, Ch'i-yüan, Fu, Fu-fu-lo, Hu-ku,, Hu-lü, İ-ch'i-ching, Mo-yün, Pu-shu-man, Ta-lien, Ta-pu, Tu-lu ve Çığ-fu-li'dir. Bkz. W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara 1996, s. 74, 83, 84, 85, 105, 195-209. Taşağıl, Kao-ch'e boyları olarak sadece, Ti, Yüan-ho, Hu-lü, Chie-pi, Hu-ku, İ-ch'i-chih, Chich-pi, Wu-pin, Fu-fu-lo'yu kaydeder (Taşağıl, *Boylar*, s. 28-30) ve Yüan-ho'nun on iki Kao-ch'e boyu arasında gösterilmediğini söyler. (Taşağıl, *Boylar*, s. 32)

³⁸ Taşağıl, *Boylar*, s. 30.

³⁹ Taşağıl, *Boylar*, s. 29.

⁴⁰ Ögel, "Töles Boyları", s. 818.

⁴¹ G. Çandarlıoğlu, *Uygur Devletleri Tarihî ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)*, İstanbul 2004, s. 48.

ch'e devleti olduğu söylenebilir. Hem Göktürkler hem de Uygurlar devrinde aşağı yukarı zikredilen bölgelerde yaşadıkları, 840 yılında Moğolistan'daki Uygur Kağanlığının yıkılması üzerine Moğolistan civarında yaşayanların Uygurlarla birlikte o bölgeyi terk ettikleri açıktır.

Kurttan türeyiş efsaneleri⁴² olan Kao-ch'e'lar, Hun öncesi dönemde Çin'in kuzeyinde yaşayan ve çoğunlukla Türk boylarının ataları olduğu söylenen Ti'lerden gelme olup, Ti'lerden Kızıl Ti grubunun onların ataları olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra Ti-li adıyla anılan Kao-ch'e'lar araştırmacılar tarafından Ting-ling'lerin devamı olarak kabul edilmişlerdir. Bütün Çin kaynaklarının onları Kao-che veya Ting-ling saydığı söylenir.⁴³ Daha sonra da Töles olarak ortaya çıkacaklardır. Bunların hepsinin farklı isimlerle adlandırılmış aynı boylar olduğu vurgulanır. Yani başlangıçtan itibaren Ti, Ti-li, Ting-ling, Kao-ch'e ve Töles esasında aynı boyların farklı adlandırılmasından başka bir şey değildir.

Kao-ch'e'lar hakkında Göktürkler devrinde bilgi verilmediği ifade edilmiştir. I. Göktürk devleti zamanında Töles boyları ortaya çıkmaktadır. İşte buna bağlı olarak araştırmacılar Töleslerin vaktiyle Ting-ling daha sonra da Kao-ch'e şeklinde adlandırılan boylar olduklarını söylerler. Ting-ling'ler,⁴⁴ Büyük Hun İmparatorluğu (M. Ö. 209-M.S. 48) kurulduğu yıllarda Baykal Gölü'nün batısından ve Yenisey havzasından Güney Sibirya ve Batı Kazak bozkırlarına kadar uzanan sahada yaşayan en eski Türk boylarının genel ismidir. Batı grubu İrtiş Irmağı havalisinde, güney grubu Gobi Çölü'nden Çin'e doğru uzanan topraklarda, kuzey grubu da Baykal Gölü ile Yenisey civarında yaşamakta idi.⁴⁵ VI. asrın ortalarından itibaren zikredilmeye başlanan Töleslerin yaşadığı coğrafyayla⁴⁶ Ting-ling coğrafyası hemen hemen aynı iken, Kao-ch'e coğrafyası Ting-ling ve Töles coğrafyasının bir kısmını kapsamaktadır. Kesin olarak yaşadıkları coğrafya tespit edilememiş ise de, Turfan civarında yoğun olmak üzere Çin'in kuzeyinde Gobi Çölü havalisi ile Moğolistan'da yaşadıkları

⁴² B. Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile destanlar)*, Ankara 1989, s. 17-18 (Bundan sonra, Ögel, *Mitoloji*, şeklinde verilecektir); Taşağıl, *Boylar*, s. 38-39.

⁴³ Ögel, "Töles Boyları", s. 811-812; Taşağıl, *Boylar*, s. 28.

⁴⁴ Ting-ling'ler hakkında tafsilen bkz. Ögel, "Töles Boyları", s. 797-811; Taşağıl, *Boylar*, s. 7-16.

⁴⁵ Taşağıl, *Boylar*, s. 7, 8.

⁴⁶ Taşağıl, *Boylar*, s. 41-47; Aynı Müellif, "550-627 Yılları Arasında Töles Boylarının Coğrafi Dağılımına Bir Bakış", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen/Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Y. 1, S. 1, İstanbul 1991, s. 234-243.

görülmektedir. Kao-ch'e'ların tarihlerinin kuzey doğuda Juan-Juanlar, güneyde Tabgaçlar ile güney batılarında bulunan Akhunlar arasında geçmiş olması da bunu açıkça göstermektedir. Onların tarihlerinin geçtiği bu coğrafya, Ting-ling'lerin güney grubunun yaşadığı coğrafyadır. Buradan hareketle Kao-ch'e'ların Ting-ling boylarının bir grubunu oluşturduğunu söyleyebiliriz ki, bunlar da muhtemelen ifade ettiğimiz gibi güney grubudur.

Kao-ch'e'lara bu şekilde kısaca değindikten sonra Kanglı-Kao-ch'e bağlantısını gösteren hususları ele alabiliriz.

1- Kao-ch'e ve Kanglı isimlerinin mânâ itibarıyla aynı olması: "Kao-ch'e" sözü Çinlilerin verdikleri bir isim olup, bu kelimenin mânâsı "yüksek arabalılar"⁴⁷ veya "yüksek tekerlekli arabaya sahip olan" kavimler⁴⁸ demektir. Bu cümleden anlaşıldığı üzere Kao-ch'e etnik bir isim olmayıp, kullandıkları arabanın tekerleklerinin büyüklüğüne bağlı olarak Türk boylarının bir kısmı için kullanılan genel bir isimdir. Uygurlar gibi, bu grup içinden çıkararak kendi adlarıyla meşhur olanlar vardır. Kao-ch'e'lardan bir boy olduğu bilinen Uygurlar, gelenekleri icabı ekseriya yüksek tekerlekli arabaya bindikleri için Kao-ch'e (yüksek arabalı) diye adlandırılmışlardır.⁴⁹

"Kanglı" (veya Kanklı) sözü de Türkçede araba mânâsına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgat-it -Türk adlı eserinde iki mânâsı verilen kelimenin birinci mânâsı "kağrı, üstüne ağırlık yükletilen kağrı arabası" demektir.⁵⁰ Ş. Sami Kamusu'nda "kağrı", "tekerlekli demektir" denilmiştir ve şimdiki imlasının "kağrı" olduğu yazılmıştır.⁵¹ Uygur Türkçesinde de Kanglı "kağrı, araba" mânâsındadır.⁵² Kanglı kelimesi, Koybal, Sagay ve diğer Yenisey Türklerinde "Kanga" diye telaffuz edilmekte olup, "Kanga" ile "araba" aynı mânâda iki kelime olarak kullanılır.⁵³ Anadolu'nun dört bir tarafında çok

⁴⁷ Liang Shih-Ch'iou, *A New Practical Chinese-English Dictionary*, Tai-pei 1986, s. 1247; T'ang Ch'i, *Moğol Silâlesi Devrinde Türk ve İslam Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarih Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1970, s. 372; E. Bretschneider, *Medieval resarches from Eastern Asiatic sources: fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century* / ed. Fuat Sezgin, C. I, Frankfurt 1996, s. 302; Taşağıl, *Boylar*, s. 143; Çandarlıoğlu, s. 52.

⁴⁸ Ögel, *Mitoloji*, s. 16.

⁴⁹ Çandarlıoğlu, s. 52.

⁵⁰ *DLT*, III, s. 379.

⁵¹ Ş. Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul 1989, s. 1032

⁵² A. Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 165.

⁵³ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, I, Ankara 1998, s. 257.

yaygın olarak son zamanlara kadar kullanılan ve kırsal kesimlerde hâlâ kullanılmakta olan bu araba türü Türkiye Türkçesinde de kağrı/gağrı şeklinde aynı isimle herkes tarafından bilinmektedir.

Bu açıklamalara göre, 1- her iki ismin mânâlarından anlaşıldığı üzere Kao-ch'e ismin Çincesi; Kanglı ise, Türkçesidir. 2- Kao-ch'e ile Kanglı adları "arabalı" anlamında aynı iki kelime olup her iki isim de doğrudan arabayla ilişkilidir.

Oğuznamelerde⁵⁴ bildirildiğine göre de, Kanglı isminin ortaya çıkışı arabayla ilişkili olduğu gibi, arabanın mucidi de Kanglılardır. Yani araba ile

⁵⁴ Genel olarak Oğuznamelere göre Cürçet akını ve "Kanglı" Türk boyunun türeyişi bahsinde, Cürçet akımından sonra ele geçen ganimetleri taşıyabilmek için askerlerden birinin "kağrı" yapması ve ganimetin onunla taşınması ve daha sonra halkın da öğrenip yapması üzerine Oğuz kağan bu halka Kanglı adını vermiştir. Cürçet seferine bağlı olarak arabanın icadı ve Kanglı boyunun meydana gelişi, Uygurca Oğuz-nâme'ye göre şöyledir: "...Cürçet kağrı ile halkı, toplanarak, bu bozkırda Oğuz Han'a karşı geldi. Vuruşma ve çarpışma başladı. Oklarla oklaştılar, kılıçlarla vuruştular. Oğuz Kağan başa çıktı, Cürçet kağrını yendi. Kağanın başını kesti, halkını kendine tabi kıldı. Bu vuruşmadan sonra Oğuz Kağan'ın askerlerine, beylerine öyle büyük ganimet düştü ki, at, katır ve öküzler bunları götürmeğe az geldi. Oğuz Kağan'ın askerleri arasında, çok akıllı, çok iyi ve çok tecrübeli birisi vardı. Bu erin adı Barmaklığ-Çosun-Billig idi. Bu becerikli er, bir araba yaptı ve arabaya cansız ganimetleri yükledi. Arabanın ön tarafına da canlı ganimetleri koydu. Arabayı çekip gittiler. Oğuz Kağan'ın beğleri ve halkı bunu görünce çok şaşırıldılar. Bunlar araba ile giderlerken, "Kağrı! Kağrı!" diye bağırıyorlardı. Oğuz Kağan bu arabaları görünce, güldü ve şöyle dedi: "Kağrı, Kağrı" ile, cansız şeyleri canlılar yürütsün! Sizin adınız da Kağrıluğ (Kanglı) ve sembolünüz de araba olsun!" Bkz. W. Bang-G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936, s. 27; B. Ögel, *Mitolojisi*, s. 169-170; Sümer, *Türk Destanları*, s. 73, 140.

Reşideddin Oğuznamesi'ne göre; "Diğer bir kavim de düşmanları yağma edip ganimet, olcay alıncıyında hayvanlar bunları taşımak için yetişmediğinden "Kanglı"lar yaptılar. Bundan evvel tekerlek yoktu; (arabayı) ilk defa bunlar inşa ettiler. Levazım, ağırlık ve olcayları bunun üzerine koyarak taşıdılar, gittiler. Oğuz bundan dolayı onlara Qanlı (yani arabalı)lar adını verdi..." Bkz. Togan, *Reşideddin Oğuznâmesi*, s. 20; Sümer, *Türk Destanları*, s. 73.

Ebul-Gazi Oğuznamesine göre; "Tatar"lar o sıralarda Cürçet yakınlarında oturuyorlardı. Cürçet adını taşıyan bu ülke, çok geniş ve büyük bir ülke idi. Köyleri ve şehirleri vardı. Burası Çin'in (Hitay) kuzeyinde (demir kazığına)'dır. Hintliler ve Tacikler bu ülkeye "Çin" derler. Oğuz-Han ordusunu alarak bu yurdun üzerine yürüdü. Cürçet padişahı da, büyük bir ordu hazırlayıp, Oğuz Han'ı karşıladı. Her iki ordu da, harp meydanında karşı karşıya gelip vuruştular. Oğuz-Han galip geldi. Düşmandan o kadar ganimet ve mallar aldılar ki, yurda götürmek için, yükleyecek bir şey bulamadılar. Oğuz Han'ın ordusunda çok hünerli biri vardı. Hemen orada bir araba yaptı ve yükleri arabaya yükledi. Bunu gören herkes, hemen bir araba yaptı ve kendi yüklerini de kendi arabasına yükledi. Bu arabaya "Kank" dediler. Çünkü bundan önce, ne arabanın kendisi ve ne de adı vardı. Bu arabaya "Kank" denmesinin sebebi, yürütürken "gank, ğank" diye ses çıkarmasıdır. Kağrı'yı icad eden adama ve onun soyuna da "Kanklı" dediler. Kanglı kabilesi bu adamın soyundan gelir." Abul-Gazi Bagadur-Han, *Rodoslovnoe Drevo Turkov*, Moskva-Taşkent-Bişkek 1996, s. 20; Ögel, *Mitolojisi*, s. 169-170.

boyun ismi aynı olup birbiriyle de doğrudan ilişkilidir. Oğuz'un ordusunda yükleri ve ganimetleri taşımak için yapılan arabaya tekerleklerinin çıkarmış olduğu sese bağlı olarak "kang/kang veya kanğa/ganğa" denirken, bu arabayı yapan askere ve onun soyundan gelenlere de Oğuz Kağan arabalı anlamında "Kangaluğ, Kanglı" ismini vermiştir.

A. İnan'ın, "Destan-ı nesl-i Çingiz Han"dan naklettiğine göre,⁵⁵ arabanın icadı orta Türkler arasında Kanglı kabilesinden Kaldar Bey'e aittir. Arabanın "kanglı/kağrı" isminden habersiz olan Başkurt ve Kazaklarda bile bu efsanenin maruf olması dikkate değerdir.

Bu efsanenin yalnız halk iştikakı üzerine olmayıp tarihî bir esasa müstenit olması gerektiğini söyleyen İnan, arabanın Orta Asya'ya Kang veya Kanglı adlı kabileler tarafından getirilmiş olabileceğini, kang kelimesinin Kanglıdan daha eski olup araba ile göç ettiklerinden yahut orduda arabalı kıtaları teşkil ettiklerinden dolayı Kanglı tesmiye edilmiş olabileceklerini ifade eder.⁵⁶

Muhtemelen Kang/Gang veya Kanga/Kanğa, arabanın ilk şekliydi. Bu arabayı kullananlara arabalı anlamında "Kanglı/Kanklı" denilmişti. Buradan hareketle Kanglı isminin bir boy ismi değil boylar birliğinin genel ismi olduğunu söyleyebiliriz ki bu durum, Kao-ch'e sözünün Çin kaynaklarındaki anlamıyla da uyuşmaktadır. Türk tarihîyle ilgilenenler bilirler ki, bu tür adlandırmalar Türk tarihînde mevcuttur. Tarihteki veya günümüzdeki Türk boyları ile siyasî yapılanmaları her zaman etnik anlam ifade etmezler. Özellikle boyların ve birçok boyu içinde barındıran boy birliklerinin isimleri umumiyetle böyledir. Mesela Oğuzlar, birçok Türk boyunun ortak adıdır ve boylar (oklar) demektir. Batıya gelen Oğuzlar içinde 22 veya 24 boy olmasına rağmen bunların her birinin kendi ismi vardır ve hiç birisinin adı da Oğuz değildir. Yani Oğuz, boylar anlamında bu birlik içinde yer alan boylar birliğinin genel adıdır. Kazak adı da böyledir. Kazak birliği içinde çok sayıda boy ve boy birliği olmasına rağmen bunların hiç birisinin adı Kazak değildir. Kazak hepsinin genel siyasî adıdır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁵⁵ İnan, *Makaleler*, s. 258.

⁵⁶ Aynı yer.

2-Kao-ch'e-Uygur ve Kanglı-Uygur münasebeti: "Uygur" kelimesi ancak Göktürkler devrinde ortaya çıkmıştır. T'ang devrindeki Çin kaynakları Uygur'ların Dokuz Oğuzlardan bir boy olduğunu yazmıştır.⁵⁷ Göktürk kitabelerinde de bir yerde Uygur adı geçmektedir.⁵⁸ Ögel, Kao-ch'e boylarından Yüan-ho adlı boyun Çince karakterinin yazılış ve okunuşunu inceleyerek bu boyun Uygurlar olduğunu ispat etmiştir.⁵⁹ Uygurlar uzmanı Hocam G. Çandarlıoğlu'nun Uygur tarihî ile ilgili Çin kaynaklarından CTS ve HTS'den yaptığı çevirilerde de, Uygurların Kao-ch'e'lardan olduğu açıkça görülmektedir.⁶⁰ Uygur kabilesi Kao-ch'eye dayanarak T'u-chüeh (Göktürk)'e tâbi idi.⁶¹ Ve bunlar Gobi Çölü'nün kuzeyinde dağınık halde yaşıyorlardı.⁶²

Kanglı-Uygur bağlantısına gelince, XII. yy.ın sonu XIII. yy.ın başlarında Moğol dönemi kaynaklarında⁶³ Kanglı yurtları olarak gösterilen Aral Gölü'nün kuzeyindeki bozkırlarda Uygurlar da görülmektedir. Bunların ne zaman, nereden ve nasıl bu bölgeye geldikleri açık değilse de, bazı araştırmalarda 840 yılında Uygur devletinin yıkılmasından sonra bir kısım Uygurların batıya göç ettikleri ifade edilmiştir.⁶⁴ XII. yy. sonlarında Aral'ın kuzey bozkırında Yugur adlı bir şehrin ve yerin varlığı⁶⁵ ile Cuci Ulusu sahasında Altın Orda'da Uygurların etkili bir şekilde görülmesi,⁶⁶ Uygurların göçüyle ilgili kayıtları doğrular niteliktedir. 1281 yılında Harezmsah Têkiş'in hizmetine giren Kanglılardan Terken Hatun soyu olan Uran kabilesi idaresinde Uygurlar

⁵⁷ Ögel, "Töles Boyları", s. 800-801.

⁵⁸ H. N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1987, s. 66; Ögel, "Töles Boyları", s. 801.

⁵⁹ *Agm*, s. 818.

⁶⁰ Çandarlıoğlu, s. 48, 52.

⁶¹ Çandarlıoğlu, s. 48.

⁶² Çandarlıoğlu, s. 52.

⁶³ *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. Ahmet Temir), Ankara 1986, II.baskı, s. 185; *Putestviya v Vostoçnie Stranı Plono Karpini i Giloma de Rubruka*, (Red. G. İ. Patlin), Almatı 1993, s. 63-64, 102; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1999, s. 315; Abul-Gazi-Bagadur-Han, *Rodoslovnoe Drevo Tyurkov*, (Haz. Akademik R. Rahmanaliyev), Moskva-Taşkent-Bişkek 1996, s. 31; Aynı Müellif, *Şecere-i Terakime*, (Haz. Zuhai Kargı Ölmez), Ankara 1996, s. 85-86; Sümer, *Türk Destanları*, s. 76.

⁶⁴ S. M. Ahinjanov, *Kıpçaki v İstorii Srednevekovogo Kazahstana*, Almatı 1999, s. 203, 220; Peter B. Golden, "Kıpçak Kabileleri Üzerine Notlar: Kimekler ve Yemekler", Çev. Osman Karatay, *Türkler*, II, Ankara 2002, s. 759; Ablet Kamalov, "Uygur İmparatorluğu (744-840)", *Türkler*, II, Ankara 2002, s. 230.

⁶⁵ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 393; Ahinjanov, s. 227.

⁶⁶ M. Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 37.

(Yuguroğulları) da vardır. ⁶⁷ Köprülü, bu kabile ile ilgili yaptığı çalışmasında XII-XIII. yy. İslam kaynaklarında zikredilen Terken Hatun soyu Uranların X. asırda Turfan Uygur devletine bağlı bir kabile olduğunu, XI. asırda Kıpçak kabileleriyle birlikte Harezmi'nin kuzeyindeki Oğuz yurtlarına geldiklerini ifade ediyor. ⁶⁸ Köprülü'nün buradaki Kıpçak ifadesini Kanglı olarak kabul ediyoruz. IX. yy.'ın ikinci yarısında ve XIII. yy.'ın başlarında doğuda yaşayan Kanglıların Turfan Uygurlarıyla komşu olduklarını da ifade etmek gerekir. Reşideddin Oğuznamesinde de Uygurlar ile Kanglılar birlikte görülmektedir. ⁶⁹ Kanglı-Uygur yakınlığı esasında kabul edilmiş durumdadır. V. V. Barthold, Kanglılar ile Uygurların kendi yurtlarından ziyade Moğolistan'da birlikte yaşadıklarını ve Uygurların esasen Kanglılara yakınlığı konusunda şüphe duyulmaması gerektiğini ifade eder. ⁷⁰ F. Köprülü de Barthold'un bu görüşünü kabul etmiştir. ⁷¹ Şekerim Kudayberdi de Kanglıların Uygurlardan geldiklerini yazmıştır. ⁷² Uygurların Kao-ch'e'lardan bir boy olduğu gerçeğinden hareketle Şekerim'in bu kaydı her ne kadar ters ifade edilmiş ise de, Kanglı-Uygur yakınlığını göstermesi açısından önemlidir.

3- Kao-ch'e-Kanglı sahasının aynılığı ve Kanglıların Kao-ch'e'lardan geldiğine dair kayıtlar: Tarihi Kao-ch'e sahasıyla, IX. yy.a ait bir Uygur elçisinin kaydında, XII-XIII. yy. Çin kaynaklarında ve Cüveyni'de verilen Kanglı sahası hemen hemen aynıdır. Yukarıda verildiği üzere Kao-ch'e'lar V-VI. yy.larda Çin'in kuzeyinde yoğun olarak Turfan civarı olmak üzere Gobi Çölü ve Moğolistan sahasında yaşamaktaydılar. Bir kısmı da Yedisu bölgesine doğru yayılmıştı.

Kanglılara dair bulabildiğimiz ilk bilgi IX. yy.a aittir. IX. asrın ikinci yarısında Uygur elçisi Basmlı, Tokuz Oğuz ve Karluklara komşu Altay

⁶⁷ Bahaeddin Muhammed b. Müeyyed el-Bağdadî, *et-Tevessül ilâ't-Teressül*, nrş. Ahmet Behmenyar, Tahran 1936, s. 148; M. F. Köprülü, "Uran Kabilesi", *Bellekten*, VII, 25-27, 1943, s. 233-234; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 363; İ. Kafesoğlu, *Harezmişahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara 1992, s. 94.

⁶⁸ M. F. Köprülü, "Uran Kabilesi", *Bellekten*, VII, 25-27, 1943, s. 240.

⁶⁹ Togan, *Reşideddin Oğuznamesi*, s. 48.

⁷⁰ V. Barthold, "Orta Asya'da Moğol Fütühatına Kadar Hristiyanlık", Çev. Köprülüzade Ahmed Cemal, *Türkiyat Mecmuası*, C. I, İstanbul 1925, s. 91.

⁷¹ Köprülü, "Uran Kabilesi", s. 240.

⁷² Şekerim Kudayberdiuli, *Türkik, Kırgız-Kazak hem Handar Şejiresi*, Almatı 1991, s. 35.

bölgesinde yaşayan Kara Kanglı (Kara Kanglık)lardan bahsetmiştir.⁷³ Buradaki Altay ifadesi geniş bir coğrafyayı düşündürüyor ise de, Basmlı, Dokuz Oğuz ve Karluklara komşu olmalarından onların Çin'in kuzey ve kuzey batısında buldukları anlaşılmaktadır. Daha geç dönem kayıtları bunu doğrulamaktadır. Bretschneider'in yazdığına göre, XII. yy.ın erken devirlerinde aynı bölgelerde zaman zaman Kin İmparatoruna bağlı olarak yaşamaktaydılar.⁷⁴ Moğol Yüan dönemi Çin kaynaklarında daha detaylı ve açık bilgiler mevcuttur. XIII. yy. Çin kaynaklarındaki Kanglılarla ilgili bu kayıtlar B. Ögel ve Çinli T'ang Ch'i'nin çevirileriyle dilimize de kazandırılmıştır.⁷⁵ Bu kayıtlara göre, XII. asrın sonlarında ve XIII. asrın başlarında bir kısım Kanglı boy ve uruglarının Çin'in kuzeyinde Gobi ve Moğolistan havalisinde yaşadıklarını görmekteyiz. Bu eserlerde Kumar Hatun ve Pu-hu-mu isimli iki soylu Kanglı ailesiyle birlikte Moğol devletinin merkezinde ve Yüan hanedanında önemli görevler yapmış Kanglı ileri gelenlerinin biyografileri verilmiştir. Pu-hu-mu ve Baycu'ya ait biyografilerde Moğol istilası öncesinde ailenin dolayısıyla bu aileye bağlı Kanglıların başında bulunan ilk isim olarak Gayran Bay zikredilir. Gayran Bay'ın ataları ve ne zamandan beri Kanglıların başında bulunduğu hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak Gayran Bay'ın başlangıçta Timuçin (Cengiz)'le birlikte Kerait Wang (Ong) Han'ın idaresinde olduğu kayıtlıdır.⁷⁶ Keraitler⁷⁷, IX-XII yy.lar arasında Moğolistan'da yaşayan büyük boylardan biri olduğuna göre, onların idaresinde yaşadığı görülen Kanglıların da Moğolistan civarında olduğu aşikardır. Yine Gayran Bay neslinden Baycu biyografisinde Baycu, Pekin'de ailesine yaptığı son konuşmasında, "atam kuzey çölünde yaşamaktaydı"⁷⁸ şeklinde bir ifade kullanır ki, bu ifadeyle Gayran Bay'a bağlı

⁷³ Bolat Kumekov, Kıpçak Hanlığı, Çev. Aydos Şalbayev, *Türkler*, II, Ankara, 2002 (s. 776-784), s. 784.

⁷⁴ Bretschneider, s. 223, 302.

⁷⁵ Kanglılar hakkında Çin kaynaklarından Yüan-shih, Yüan-shih lei-p'ien, Yüan-shih hsin-p'ien, Hsin Yüan-shih, Meng -wu-erh shih-chi, Yüan-shu, Yüan-shih shih-tsu piao'da Yüan Hanedanında görev yapan Kanglı büyüklerinin biyografileri verilmiştir. Türkçeye çevrilen bu kaynaklardaki bilgiler için Bkz. B. Ögel, *Sino Turcica*, (Ankara), Taipei 1964, s. 245-275 (Bundan sonra, Ögel, *Sino Turcica*, şeklinde verilecek); T'ang Ch'i, *Moğol Sülalesi Devrinde Türk ve İslam Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarih Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1970, s. 373-383.

⁷⁶ Ögel, *Sino Turcica*, s. 257-258; Ch'i, s. 381.

⁷⁷ Kereyler hakkında geniş bilgi için bkz. Zardihan Kinayatulu, *Moğol Üstirtin Meken Yetken Songı Türki Tayparlar: IX-XII ğasır*, Astana 2001, s. 10-52; Aristov, s. 79-85; Vostrov-Mukanov, s. 57-61.

⁷⁸ Ch'i, s. 381.

Kanglıların Gobi Çölü civarında yaşadıklarını açık bir şekilde göstermiştir. Demek ki, Kanglılar Moğolistan ve Gobi havasisine dağılmış durumda idiler. Qumar Hatun ailesinden Aşan Buga biyografisinde bu ailenin “K’ang-li (Kanglı) Memleketinin hükümdarının neslinden”⁷⁹ geldiği ifade edilmiştir. Pu-hu-mu ailesinden Pu-hu-mu biyografisinde çok daha orijinal bilgiler bulunmaktadır. Moğol Yüan Hanedanı resmî tarihî Yüan-shih’de kayıtlı bu bilgilere göre, Pu-hu-mu ailesi nesillerce K’ang-li (Kanglı) kabilesinin büyük ricali olmuşlardır. “K’ang-li, Çince’de Kao-ch’e devleti demektir”.⁸⁰ Bir başka Çin kaynağı Hsin Yüan-Shih’de de aynı ifade kullanılmış ve “Kanglı kabilesi eski Kao-ch’e’lardandır”⁸¹ denilmiştir. Çin kaynakların verdiği bu son iki kayıt, bizim başından beri ispata çalıştığımız Kao-ch’e-Kanglı bağlantısına nokta koyar niteliktedir. Ayrıca vurgulanmasında fayda gördüğümüz bir diğer önemli husus da, Çin kaynaklarında bu bölge Kanglılarıyla ilgili “Kanglı Devleti”, “Kanglı memleketi” ve “Kanglı hükümdarı” gibi ifadelerin kullanılmış olmasıdır.⁸² Ögel’in de dediği gibi o zaman için bir Kanglı devleti ve Kanglı hükümdarından söz etmek güç ise de, bu ifadelerden Kanglılara ait bir memleketin ve o memlekette onları idare eden bir Kanglı idarecisinin bulunduğu aşıkardır. Bu bölge Kanglıları Cengiz’in Ong Han’ı bertaraf etmesinden (1204’lü yıllar) Harezmsahlar üzerine yaptığı sefere kadar geçen sürede Cengiz’e bağlanmışlar ve hemen akabinde de Cengiz’in Çin, Harezmsahlar ve kuzey batı seferlerine iştirak etmişlerdir. Özellikle Çin’de kurulan Moğol Yüan Devletinde Kanglı ileri gelenleri çok üst düzey görevler yapmışlardır. Bu bahiste kaynaklara dayalı olarak verilen bilgilerden açıkça görüldüğü üzere Kanglıların mühim bir kütlesi doğudadır ve Çin’in kuzeyinde yaşamaktadırlar. B. Ögel de haklı olarak Kanglıların esas itibarıyla Keraitlerin idaresinde Çin sınırlarına yakın bölgelerde yaşadıklarını ifade etmiştir.⁸³ Kanglıların IX. ve XII-XIII. yy.larda kaydedildikleri bölge aynı zamanda Kao-ch’e’ların bölgesidir. Öte yandan Uygurca Oğuz destanıyla Ebul-Gazi’nin kaydettiği Oğuz destanında Kanglıların ortaya çıktığı yer olarak bu bölge yani

⁷⁹ Ögel, *Sino Turcica*, s. 245.

⁸⁰ Ögel, *Sino Turcica*, s. 257; E. Bretschneider, *Medieval resarches from Eastern Asiatic sources : fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century* / ed. Fuat Sezgin, C. I, Frankfurt 1996, s. 302.

⁸¹ Ch’i, s. 372.

⁸² Ögel, *Sino Turcica*, s. 248.

⁸³ Aynı yer.

Çin'in kuzeyi işaret edilmektedir. Kanglıların ortaya çıkışıyla ilgili ifadelere dikkatli bakıldığında bu anlaşılacaktır. Kanglıların ortaya çıkışı Oğuz'un Cürçet ülkesine yaptığı bir seferle ilgilidir. Cürçet, Çin'in kuzeyinde bir ülke olarak ifade edilmiştir. Burada kazanılan savaştan sonra araba yapılmış ve arabayı yapanlara da Kanglı denilmiştir.⁸⁴ Her ne kadar bu kayıt bir efsaneye ait ise de efsanelerin tamamen bir uydurma olmayıp tarihî esaslara dayandığı ve tarihî hadiseleri içinde barındırdığı bir gerçektir.

Bu bilgilerin, Kanglıların bazı kaynaklarında XII. yy.ın başlarından itibaren Yedisu'da ve aynı yüzyılın sonlarından itibaren de Aral'ın ve Sırderya'nın kuzey bozkırlarında zikredilmelerine bakarak onların menşelerine dair ileri sürülen görüşleri tamamen çürüttüğünü ifade edelim.

İşte bu bölge Kanglıları, asıl yurtlarında yaşayan Kanglılardır. XII. yy.da Yedisu bölgesiyle Aral'ın kuzey bozkırlarında görülen Kanglılar buradaki ana kütleden bölünüp gitmişlerdir. Barthold, Kanglıların Karahıtay baskısı sonucu Çu civarına geldiklerini söyler⁸⁵ ki bunlar, Yedisu bölgesinde Cüveynî⁸⁶ ve daha sonra da Ebul-Gazi⁸⁷'nin kaydettiği XII yy.ın ortalarında Doğu Karahanlı sınırlarında Karluklarla birlikte karşımıza çıkan kütledir. Aral'ın kuzeyinde görülen Kanglı boy ve urugları Batı Moğolistan civarında ana kütleden ayrılarak kuzeyden İrtiş üzerinden gelmiş olmalıdırlar. Muhtemelen Kimeklerle birlikte yaşarlarken Kıpçak federasyonu içerisinde yer almışlar ve Kıpçaklar devrinde veya onların çekilmesinden sonra Aral civarındaki bozkırlara gelmişlerdir.

Kanglıların menşei meselesini ele aldığımız bu çalışmada mümkün mertebe konuyla ilgili ileri sürülen görüşlere yer vermeye çalıştık. Ancak bu görüşlerin bilgi eksikliğine ve konunun ciddi olarak ele alınmamasına bağlı olarak hatalı olduğu görüldü. Biz kendi görüşümüzün de meseleyi hallettiği iddiasında değiliz. Ancak Kao-ch'e ve Kanglı isimlerinin benzeşmesi bir yana mânâ itibarıyla da aynı olması, Kanglıların Kao-ch'e coğrafyasında ortaya çıkmaları, Uygurların Kao-ch'e'lardan bir boy olması ve Kanglı-Uygur yakınlığı, Yüan-shih ve Hsin Yüan-Shih'de açık bir şekilde Kanglıların Kao-

⁸⁴ Bkz. 54. dipnot.

⁸⁵ V. V. Barthold, "Soçinenii", C. I, s. 294.

⁸⁶ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, (Çev. Doç. Dr. Mürsel Öztürk), II, Ankara 1998, s. 70.

⁸⁷ Abul-Gazi, s. 31.

ch'e'lar olduğunun ifade edilmesi, Oğuznamelerde arabanın icadı ve Kanglı boyunun meydana gelişi ile ilgili bilgiler, hep Kanglıların Kao-ch'e'lardan geldiğine işaret etmektedir. Ve bu bilgiler yabana atılacak türden de değildir. Bu araştırma sırasında karşılaştığımız iki çalışmada bizim kanaatimiz istikametinde görüş bildirilmiştir. Birisi Türk tarihçisi T. Baykara'dır. Baykara, herhangi bir açıklama yapmadan muhtemelen her iki ismin manasından yola çıkarak "evleri tekerlekli arabaları=kağnıları üzerinde olan Türk boyu"⁸⁸ ve "Ti'eh-le=Kanklılar"⁸⁹ şeklinde vermiştir. Diğeri ise Çinli T'ang Ch'i'dir. O, şöyle der: "Çin kaynaklarında Kanglı kabilesi K'ang-li veya K'ang-lin şeklinde yazılmıştır. Hsin Yüan-Shih'e göre, Kanglı kabilesi eski Kao-ch'e'lardandır... Çin kaynaklarına göre, Kao-ch'e "yüksek araba (büyük tekerlekli araba)" demektir. Bugünkü Türkçe Kanglı idi. Kanglılar Kao-ch'e'lardan gelmiştir."⁹⁰

Netice itibarıyla, mevcut bilgilerin ve değerlendirmelerin ışığında Kanglıların en eski Türk boy birliği Kao-ch'e'lardan geldiğini söyleyebiliriz.

ABSTRACT

PROBLEM OF KANGLY / KANKLY'S ORIGIN

There are many various views on the origin of Kanglys spreading from northern China to steps around Aral Sea in XIIth and XIIIth centuries. Some of them claim that they had come from Kang-chu (or Kanguy), Pecheneg-Kangars or Kipchaks. It is alleged in this article that origin of Kanglis relies on Kao-ch'e on the contrary of these views. Relations between Kangly and Kao-ch'e are tried handling with many aspects and knowledge which other researcher didn't touch on in this article containing also views given above.

Key Words: Kangly/Kankly, Kang-chu/Kanguy, Kangly-Pecheneg-Kangar, Kangly-Kipchak, Kao-ch'e.

⁸⁸ T. Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara 2001, s. 18.

⁸⁹ Baykara, s. 39.

⁹⁰ Ch'i, s. 372.